

Anna TARWACKA*

Cenzorzy a zgromadzenia ludowe w Rzymie okresu republiki

Wprowadzenie

W swoim słynnym opisie ustroju republiki Polibiusz podkreślał wzajemny wpływ na siebie poszczególnych jego składników zapewniający równowagę i stabilność: urzędnicy, senat i zgromadzenia oddziaływały na siebie, mogąc zarówno wspierać, jak i blokować wzajemnie swoje działania¹. Wprawdzie grecki historyk niewiele miejsca poświęcił cenzorom, można jednak stwierdzić, że zajmowali oni bardzo poczesne miejsce w Rzymie republikańskim, stanowiąc jeden z elementów ustrojowego *aequilibrium*². Przedmiotem niniejszego opracowania będą związki cenzorów ze zgromadzeniami ludowymi. Przeanalizowane zostaną zarówno kwestie związane z obieraniem tych urzędników, jak i możliwość zwolowywania przez nich komicjów oraz wpływ na ich skład.

Wybory cenzorów na zgromadzeniach ludowych

Aulus Gellius przytoczył w *Nocach attyckich* klasyfikację urzędników rzymskich, która miała wpływ m.in. na ich wybory³. Antykwarysta zacytował⁴ frag-

* Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, e-mail: a.tarwacka@uksw.edu.pl.

¹ Polyb. 6,11. Por. A. Lintott, *The constitution of the Roman republic*, Oxford 1999, s. 16–26.

² Por. A. Tarwacka, *Prawne aspekty urzędu cenzora w starożytnym Rzymie*, Warszawa 2012, s. 347.

³ Por. J. Zabłocki, *Kompetencje 'patres familias' i zgromadzeń ludowych w sprawach rodziny w świetle 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1990, s. 30–32; *idem*, 'Leges votatae' nelle assemblee popolari, „Diritto@Storia” 10-11/2011–2012, <http://www.dirittoestoria.it/10/Tradizione-Romana/Zablocki-Leges-voto-assemblee-popolari.htm> (15.05.2016); *idem*, *Uchwały rzymskich zgromadzeń ludowych*, [w:] *Regnare, gubernare, administrare. Prawo i władza na przestrzeni wieków. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, s. 4 i n.; A. Tarwacka, *Urząd cenzora w świetle 'Nocy attyckich' Aulusa Gelliusa*, „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 14.3, s. 223–225.

⁴ Gell. 13,15,4: *Propterea ex eo libro verba ipsius Messalae subscripsimus. "Patriciorum auspicia in duas sunt divisa potestates. Maxima sunt consulum, praetorum, censorum. Neque tamen eorum omnium inter se eadem aut eiusdem potestatis, ideo quod conlegae non sunt censores consulum aut praetorum, praetores consulum sunt. Ideo neque consules aut praetores censoribus neque censores consulibus aut praetoribus turbant aut retinent auspicia; at censores inter se, rursus praetores consulesque inter se et vitiant et obtinent. Praetor, etsi conlega consulis est, neque praetorem neque consulem iure rogare potest, ut quidem nos a superioribus accepimus aut ante haec tempo-*

ment pierwszej księgi augura M. Valeriusa Messali Rufusa *De auspiciis*, w której kapłan podzielił auspicia urzędników⁵ na dwie kategorie, w zależności od ich siły⁶. *Auspicia maxima*⁷ przeprowadzać mogli konsulowie, pretorzy i cenzorzy, przy czym ich waga nie była taka sama, ponieważ cenzorzy nie byli kolegami na urzędzie konsulów i pretorów, którzy z kolei byli wzajemnie swoimi kolegami, chociaż władza (*imperium*) pretora była mniejsza niż konsula⁸. Ten skomplikowany wywód prowadzi do wniosku, że w auspiciach cenzora nie mógł przeszkodzić konsul czy pretor, a jedynie drugi cenzor. *Auspicia minora* należały z kolei do pozostałych, niższych urzędników.

Gell. 13,15,4: *Minoribus creatis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed iustus curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt.*

W końcowym fragmencie augur napisał, że niższych urzędników wybierano na *comitia tributa*⁹, wyższych natomiast – na *comitia centuriata*. Ze słów Messali wynika zatem jednoznacznie, że cenzorów, jako urzędników wyższych, wybierano na komicjach centurialnych¹⁰. Należy zbadać jednak inne teksty źródłowe, by przeanalizować przebieg tych zgromadzeń.

Liv. 24,10: *Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus decretumque omnium primum ut consules sortirentur comparantve inter se uter censoribus creandis comitia haberet priusquam ad exercitum proficisceretur.*

Liwiusz podał¹¹, że w dniu, w którym konsulowie objęli urząd, senat zebrał się na Kapitolu (w Curia Hostilia) i podjął uchwałę¹², by konsulowie prze-

ra servatum est et ut in commentario tertio decimo C. Tuditani patet, quia imperium minus praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maior a minore conlega rogari iure non potest. Nos his temporibus praetore praetores creante veterum auctoritatem sumus secuti neque his comitiis in auspicio fuimus. Censores aequae non eodem rogantur auspicio atque consules et praetores. Reliquorum magistratum minora sunt auspicia. Ideo illi «minores», hi «maiores» magistratus appellantur.

⁵ Messala pisał w zasadzie o auspiciach patrycjuszcy, co oznacza, że jego wywód dotyczył podziałów bardzo głęboko zakorzenionych w prawie auguralnym, już w jego czasach nie do końca aktualnych, skoro przecież plebejusze także mogli sprawować najwyższe urzędy. Por. R. Stewart, *Public office in early Rome. Ritual procedure and political practice*, Ann Arbor 1998, s. 99 i n.

⁶ Por. P. Catalano, *Contributi allo studio del diritto augurale*, Torino 1960, s. 444–450.

⁷ Gellius (13,15,7) objaśnił, że *auspicia maxima* były ważniejsze niż pozostałe: *Maiora autem dicuntur auspicia habere, quia eorum auspicia magis rata sunt quam aliorum*. Por. Fest. 148 L., s.v. *minora*.

⁸ Por. J. Bleicken, *Zum Begriff der römischen Amtsgewalt. 'Auspicium – potestas – imperium'*, Göttingen 1981, s. 264–267.

⁹ Gellius podał, że dla urzędników niższych uchwalano *lex curiata*, co niektórzy badacze uznają za błąd. Por. J. Bleicken, *op. cit.*, s. 265, n. 23; J. Zabłocki, *Kompetencje...*, s. 30–32. Informację Gelliusa za poprawną uznał jednak P. Catalano, *op. cit.*, s. 469–471. Także A. Magdelain, *Note sur la loi curiate et les auspices des magistrats*, [w:] *'Ius, imperium, auctoritas'*. *Études de droit romain*, Rome 1990, s. 307–308, wyraził pogląd, że z czasem *lex curiata* zaczęto uchylać także dla *magistratus minores*.

¹⁰ Por. A. Tarwacka, *Wybór i objęcie urzędu przez cenzorów w starożytnym Rzymie*, „Zeszyty Prawnicze” 2010, nr 10.2, s. 113–128; *eadem*, *Prawne aspekty...*, s. 78–90.

¹¹ Podobnie w innym miejscu Liv. 32,7: *Dum haec in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romae substiterat, comitia censoribus creandis habuit*. Por. Liv. 24,11; 27,11; 43,14.

¹² Według Festusa, który przytoczył opinię Aeliusa Gallusa, *senatus decretum* jest częścią *senatus consultum*. Por. Fest. 454 L; por. P. Buongiorno, *'Senatus consulta Claudianis temporibus*

de wszystkim zdecydowali, w drodze losowania lub porozumienia, który z nich przeprowadzi zgromadzenie wyborcze na urząd cenzora, zanim uda się do armii. Z tego tekstu można wysnuć wniosek, że to jeden z konsulów przeprowadzał wybory i że czynił to na samym początku kadencji.

Prawdopodobnie zwykle był to ten konsul, który aktualnie dzierżył *fascēs*. Jako że wybory cenzorów odbywały się zwykle na początku kadencji konsulów, można przypuszczać, że chodzi o tego, kto miał *fascēs* w styczniu. Był to konsul wymieniany jako pierwszy w *fasti consulares*, ten, który zajął pierwsze miejsce w wyborach¹³. W sytuacjach nadzwyczajnych konsulowie dokonywali między sobą losowania lub decydowano w drodze porozumienia, który z nich przeprowadzi wybory, ponieważ ten, który to robił, musiał dłużej zostać w Rzymie.

Liv. 9,34,25: [...] *ita comparatum a maioribus sit ut comitiis censoriis, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur* [...].

Liwiusz przekazał jeszcze jedną bardzo interesującą cechę zgromadzeń wybierających cenzorów. Otóż jeżeli dwóch kandydatów nie uzyskało wystarczającej liczby głosów, to nie ogłaszano (*renuntiatio*)¹⁴ wyboru jednego, tylko przekładano zgromadzenie na inny dzień i całą procedurę zaczynało od początku¹⁵. Historyk użył zwrotu *legitima suffragia conficere*, co oznacza uzyskanie głosów większości centurii, czyli przynajmniej 97 spośród 193¹⁶. Jeśli przyjąć, że każdy głosujący miał prawo wskazać dwóch wybranych przez siebie kandydatów i że tym samym głosy każdej centurii wskazywały dwóch zwycięzców, mogło się zdarzyć, że jeden kandydat osiągnął większość, a kolejny nie zdołał tego zrobić, co wiązało się z koniecznością ponownego głosowania.

Być może dlatego politycy, którzy już wcześniej byli kolegami na urzędzie, np. konsula, startowali w wyborach cenzorskich razem, wspólnie prowadząc kampanię¹⁷, aby przekonać wyborców do głosowania na nich obu i równocześnie-

facta. Una palingenesi delle deliberazioni senatorie dell'età di Claudio (41–54 D.C.), Napoli 2010, s. 35–37.

¹³ Por. L.R. Taylor, T.R.S. Broughton, *The order of the two consuls' names in the yearly lists*, "Memoirs of the American Academy in Rome" 1949, No. 19, s. 1–14; *idem*, *The order of the consuls' names in official republican lists*, "Historia" 1968, No. 17.2, s. 166–172; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenia wyborcze od Sulli do Cezara*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 25–26; F. Pina Polo, *The consul at Rome. The civil functions of the consuls in the Roman republic*, Cambridge 2011, s. 192–207.

¹⁴ Ogłoszenie wyboru urzędnika określano terminem *renuntiatio*.

¹⁵ Por. O. Karłowa, *Römische Rechtsgeschichte*. I: *Staatsrecht und Rechtsquellen*, Leipzig 1885, s. 229, który doszedł do wniosku, że wynikało to z tego, że sam cenzor nie mógł przeprowadzić wyborów, a po ogłoszeniu wyboru nie wypadało robić tego konsulowi, ponieważ cenzor w zasadzie stał wyżej w hierarchii niż on.

¹⁶ Na temat liczby centurii toczy się dyskusja związana z interpretacją Liv. 1,43,12. Wydaje się, że interpretacja Mommsena (*Römisches Staatsrecht*, III, Graz 1952 (przedruk), s. 270–279) zakładająca niezmienną liczbę 193 centurii jest prawidłowa. Por. G.W. Botsford, *The Roman assemblies from their origin to the end of the republic*, New York 1909 (reprint New Jersey 2001), s. 202–228; L.R. Taylor, *Roman voting assemblies. From the Hannibalic war to the dictatorship of Caesar*, Ann Arbor 1966 (reprint 2003), s. 85–106; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenia...*, s. 8–20.

¹⁷ Por. R. Stewart, *op. cit.*, s. 159–174; G. Forsythe, *A critical history of early Rome. From pre-history to the first punic war*, London 2005, s. 269–270. Cenzurę sprawowali często wspólnie ko-

nie uzyskać wymaganą większość. Po *renuntiatio* wybrani kandydaci stawali się *censores designati*, nie był to jednak koniec procedury wyborczej.

Cic. De leg. agr. 2,26–27: *Maiores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam cum centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de eisdem iudicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum benefici sui paeniteret.*

Jak podał Cyncero¹⁸, przodkowie chcieli, by obywatele nad wyborem każdego urzędnika głosowali dwukrotnie. W przypadku cenзорów drugie zgromadzenie uchwalało *lex centuriata*, w przypadku innych urzędów – *lex curiata*¹⁹. Reguła ta miała zastosowanie w przypadku urzędów zarezerwowanych pierwotnie dla patrycjuszy, a zatem nie dla trybunów i edylów plebejskich. Celem tej regulacji było zapewnienie ludowi możliwości zmiany zdania w przypadku, gdy obywatele pożałowali swej pierwotnej decyzji.

Można zatem przyjąć, że po wyborach konsul zwoływał kolejne *comitia centuriata*, których zadaniem było uchwalenie ustawy tytułowanej w literaturze *lex centuriata de potestate censoria*²⁰. Potem mogło już nastąpić objęcie urzędu.

Cenzorskie *contiones*

Jako urzędnicy ludu rzymskiego cenזורzy mieli prawo przeprowadzania auspicyjów i wydawania edyktów. Wątpliwości budzi natomiast to, czy przysługiwała im kompetencja zwoływania ludu. Na początek warto wyjaśnić istotę poszczególnych typów zgromadzeń.

Gell. 13,16,3: *Nam „cum populo agere” est rogare quid populum, quod suffragiis suis aut iubeat aut vetet, „contionem” autem „habere” est verba facere ad populum sine ulla rogatione.*

ledzy w konsulacie, por. H. Beck, *Karriere und Hierarchie. Die römische Aristokratie und die Anfänge des ‘cursus honorum’ in der mittleren Republik*, Berlin 2005, s. 85.

¹⁸ O okolicznościach ogłoszenia mowy *De lege agraria*: K. Kumaniecki, *Cyceron i jego współczesni*, Warszawa 1959, s. 170–178.

¹⁹ Najczęściej przyjmuje się, że *lex curiata* nadawała urzędnikom wyższym (konsulom, pretorom, a także dyktatorowi i *magister equitum*) *imperium*, natomiast *lex centuriata* przekazywała jedynie *potestas*. Pogląd ten podważył F. Cancelli, *Studi sui ‘censores’ e sull’ ‘arbitratus’ della ‘lex contractus’*, Milano 1960, s. 1–57, twierdząc, że uprawnienia cenזורów miały charakter *imperium*, a odróżniano je od kompetencji innych wyższych urzędników jedynie ze względu na brak funkcji wojskowych. W źródłach nigdzie nie ma wzmianki o tytułowaniu tych ustaw jako *lex curiata de imperio* oraz *lex (centuriata) de potestate censoria*. Być może ta różnica miała charakter historyczny. Por. A. Tarwacka, *Prawne aspekty...*, s. 82–85. Bardzo kontrowersyjną hipotezę prezentował W. Soltau, *Zur römischen Verfassungsgeschichte. Zur ‘lex centuriata de imperio’*, “Philologus” 1918, Nr. 75, s. 232–237, według którego *lex centuriata* nadawała cenзорom *imperium*, ale jedynie na czas potrzebny do przeprowadzenia *lustrum* była uchwalana na koniec kadencji. Teza ta jest jednak zbyt daleko idąca i nie ma uzasadnienia w źródłach.

²⁰ Bardzo interesujący pogląd przedstawił A. Guarino, *Storia del diritto romano*, Napoli 1998, s. 243. Według tego autora *lex centuriata* w ogóle nie było, uznał ją za pomyłkę wynikającą z błędnego uznania cenzorskiej *lex censui censendo* za ustawę nadającą cenזורom władzę. Poglądu tego nie da się jednak, w świetle zachowanych źródeł, utrzymać. Cyncero wyraźnie pisał o potwierdzeniu wyboru cenזורów w uchwalonej później *lex centuriata*, podczas gdy *lex censui censendo* stanowiła zapewne wydawaną przez samych cenזורów *lex dicta* zapowiadającą zasady przeprowadzenia cenzusu.

Gellius, cytując wspomniane już dzieło Messali *De auspiciis*, podał, że termin *cum populo agere* oznaczał postawienie ludowi jakiegoś wniosku, zaś zwrot *contionem habere* oznaczał przemawianie do ludu bez zgłaszania żadnej *rogatio*²¹. Terminem *contio* określano zatem nieformalne zgromadzenie obywateli zwołane przez urzędnika lub kapłana, które nie miało mocy decyzyjnej²². Mogło ono poprzedzać *comitia* lub odbywać się samodzielnie.

Varr. L.L. 6,90: *Circum muros mitti solitum, quo modo inliceret populum in eum locum, unde vocare posset ad contionem, non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores...*

Z przekazu Warrona wynika wyraźnie, że na *contio* lud zwoływać mogli nie tylko konsulowie i cenzorzy, ale nawet kwestorzy. Cenzorskie *ius contionandi* nie budziło zatem żadnych wątpliwości uczonego²³.

Val. Max. 4,1,3: *Par Furio moderatione Marcius Rutilus Censorinus: iterum enim censor creatus ad contionem populum vocatum quam potuit gravissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset, cuius maiores, quia nimis magna videretur, tempus coartandum iudicassent.*

Omawiając powtórny wybór Marcjusa Rutilusa²⁴ na cenzora, Valerius Maximus podał, że polityk zaraz po wyborach zwołał lud na *contio* i zganił go za to, że ponownie powierzył mu władzę, co do której przodkowie uznali, że należy skrócić jej czas, ponieważ wydawała się zbyt wielka. Przedmiotem mowy cenzora była zatem kwestia ponownego sprawowania urzędu, czyli *iteratio*²⁵.

W źródłach można znaleźć dość liczne przykłady mów cenzorskich²⁶. Można przypuszczać, że były one wygłaszane właśnie na *contiones*. Przedmiotem tych mów najczęściej były kwestie związane ze sprawowaną przez nich pieczą nad dobrymi obyczajami.

Varr. L.L. 6,87: *Ubi templum factum est, post tum conventionem habet qui lustrum conditurus est.*

²¹ Por. G.W. Botsford, *op. cit.*, s. 139–151; L.R. Taylor, *op. cit.*, s. 2–3; J. Zabłocki, *Kompetencje...*, s. 32–36; *idem*, *‘Leges votatae’...*; *idem*, *Uchwały rzymskich...*, s. 4–7; R. Frolov, *Public meetings in ancient Rome. Definitions of the ‘contiones’ in the sources*, “Graeco-Latina Brunensia” 2013, No. 18, s. 75–84.

²² Fest. 34 L: *Contio significat conventum, non tamen alium, quam eum, qui <a> magistratu vel a sacerdote publico per praeconem convocatur*. Na podstawie dzieła Verriusa Flaccusa Gellius podawał, że termin *contio* miał jeszcze dwa inne znaczenia: miejsce odbycia zgromadzenia i wygłoszenia mowy oraz sama mowa (Gell. 18,7,5–9). Por. F. Pina Polo, *Las ‘contiones’ civiles y militares en Roma*, Zaragoza 1989, s. 4–11 i 41–42; J. Zabłocki, *Kompetencje...*, s. 33–34; *idem*, *‘Leges votatae’...*; *idem*, *Uchwały rzymskich...*, s. 5.

²³ Por. F. Pina Polo, *‘Contra arma verbis’. Der Redner vor dem in der späten römischen Republik*, Stuttgart 1996, s. 96.

²⁴ Por. C. De Boor, *‘Fasti censorii’*, Berolini 1873, s. 11–12; A. Degrassi, *‘Fasti Capitolini’*, Torino 1954, s. 54–55; T.R.S. Broughton, *The magistrates of the Roman republic*, I, Atlanta 1951 (reprint 1986), s. 202; J. Suolahti, *The Roman censors. A study on social Structure*, Helsinki 1963, s. 268–269.

²⁵ Szerzej na ten temat A. Tarwacka, *Prawne aspekty...*, s. 75–77.

²⁶ Gell. 4,20,10; 5,19,15–16; 1,6,2; Val. Max. 6,4,2; A. Tarwacka, *Urząd cenzora w świetle...*, s. 228 i n.

Szczególny przypadek cenzorskiej *contio* opisał Warro. Podał on, że zwoływał ją ten cenzor, który miał przeprowadzić ceremonię *lustrum*, czyli złożyć ofiarę oczyszczającą państwo²⁷. *Contio* ta rozpoczynała cenzus, czyli spis obywateli²⁸.

Warto dodać, że zdarzały się również przypadki odbierania *contio* temu, kto ją zwołał, przez innego urzędnika: *contionem avocare*. Czasami dochodziło do „odbicia” *contio* przez cenzorów, przy czym jeśli urzędnikiem, który przewodniczył zebraniu, był trybun plebejski, mogło się to skończyć oskarżeniem o naruszenie *sacrosanctitas*²⁹.

Cenzorzy a *ius agendi cum populo*

W przedstawionym przez Cyncerona³⁰ katalogu urzędników, którym przysługiwać miało *ius agendi cum populo*, czyli prawo zwoływania i przewodniczenia zgromadzeniom ludowym, cenzorów nie ma. Natomiast bizantyjski autor Zonaras, który korzystał z dzieła Kasjusza Diona, napisał, że cenzorzy mogli zwoływać lud, aby przedkładać mu ustawy oraz w innych sprawach³¹. Te dwa przekazy wydają się zatem stać ze sobą w sprzeczności. Pewne światło na ten zawiły problem może rzucić tekst Warrona.

Varr. L.L. 6,93: *sed ad comitiatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor exercitum centuriato constituit quinquennalem, cum lustrare et in urbem ad vexillum ducere debet...*

Otóż uczony podał, że cenzor co pięć lat ustawiał wojsko według centurii, kiedy dokonywał *lustratio* i prowadził do miasta. Autor wymienił też konsula i dyktatora, którzy byli dowódcami armii, więc oczywiście zwoływali lud według centurii, a także interrexa, którego zadaniem było przeprowadzenie wyborów konsularnych.

Można zatem przypuszczać, że cenzorzy, którym przysługiwało prawo zwoływania zgromadzeń centurialnych, czynili to jedynie raz w czasie swojej kadencji, kiedy mieli złożyć ofiarę lustracyjną. Nie ma natomiast żadnych źródeł, poza wskazanym przekazem Zonarasa, które mogłyby stanowić dowód cenzorskich wniosków ustawodawczych czy też przeprowadzanych przez tych urzędników wyborów. Zdarza się natomiast, że cenzorzy byli pomysłodawcami ustaw (*suasores*)³². Pojawia się oczywiście pytanie o przyczyny takiego stanu rzeczy.

²⁷ Por. P. Catalano, *op. cit.*, s. 253–254.

²⁸ Por. jednak A. Magdelain, *Recherches sur l'imperium. La loi curiate et les auspices d'investiture*, Paris 1968, s. 49–51 oraz J. Linderski, *The Augural law, "Aufstieg und Niedergang der römischen Welt"* 1986, Nr. II.16.3, s. 2189, n. 157, którzy uważają, że fragmenty te odnoszą się do rozpoczęcia ceremonii *lustrum*. Ponieważ jednak mowa jest o nakazie stawienia się dla tych, którzy chcą złożyć deklaracje (*si quis pro se sive pro altero rationem dari volet*), wydaje się, że chodzi o początek cenzusu. Por. Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht...*, I, s. 81, n. 2.

²⁹ Por. Liv. 43,16,8–13; A. Tarwacka, *Jak się zemścić na cenzorach? Rozgrywki polityczne a zakres odpowiedzialności karnej strażników moralności*, [w:] *Prawo karne i polityka w państwie rzymskim*, red. K. Amielańczyk, A. Dębiński, D. Słapek, Lublin 2015, s. 195–196.

³⁰ Cic. De leg. 3,4,10.

³¹ Zon. 7,19.

³² Por. A. Tarwacka, *Prawne aspekty...*, s. 116–118.

Geneza urzędu cenzora i jej wpływ na relacje tych urzędników ze zgromadzeniami

Powstanie urzędu cenzora datuje się zazwyczaj na 443 r. p.n.e. Z przekazów źródłowych³³ wynika, że konsulowie nie mogli podołać obowiązkowi przeprowadzenia spisu ludności, w związku z czym utworzono w tym właśnie celu nowy urząd. Cenzura miała więc skromne początki i dopiero potem urosła do roli znaczącej magistratury.

Taki opis w żadnym wypadku nie oddaje jednak klimatu politycznego tego okresu. Trzeba podkreślić, że był to czas walki plebejuszy o uzyskanie praw politycznych, w szczególności dostępu do konsulatu. Po tym, jak patrycjusze zgodzili się na utworzenie urzędu trybunów plebejskich, a także zgromadzeń (*conci- lia plebis*), przyszedł czas na postulat spisania praw, które do tej pory, jako normy zwyczajowe, podlegały dość dowolnej interpretacji kompetentnych kapłanów z kolegium pontyfikików, wywodzących się rzecz jasna jedynie spośród patrycjuszy. Okres decemwiratu odcisnął niewątpliwe piętno na ustroju, przy czym z politycznego punktu widzenia kluczowe znaczenie miała kwestia *conubium*. Druga komisja decemwirów wprowadziła do ustawy XII Tablic przepis zakazujący małżeństw między patrycjuszami a plebejuszami. Ogromna opozycja ze strony plebsu zaowocowała już w 445 r. p.n.e. uchwaleniem *lex Canuleia*³⁴, która otworzyła drogę dla małżeństw mieszanych. Punktem zapalnym tego konfliktu był problem przeprowadzania auspicjów. Od czasów Romulusa *ius auspicandi* było przywilejem patrycjuszy, gwarantując im przy tym wyłączność dostępu do urzędów: konsul musiał przecież mieć kompetencję zasięgania opinii bóstw, by zachować *pax deorum*. *Conubium* między stanami doprowadziłoby niewątpliwie do sytuacji, w której ograniczenie prawa przeprowadzania auspicjów jedynie do patrycjuszy straciłoby rację bytu. Potomkowie pochodzący ze związków, w których matka była plebejką, a ojciec patrycjuszem, stawaliby się bowiem patrycjuszami. A zatem plebejskie korzenie nie wykluczałyby ich od konsulatu. Stąd tylko krok od dopuszczenia plebsu do sprawowania najwyższego urzędu.

Skoro zatem otwarcie dostępu do konsulatu dla plebsu wydawało się już tylko kwestią czasu, patrycjusze szukali możliwości zmniejszenia rozmiarów kłeski. Pierwszym krokiem było stworzenie urzędu trybunów wojskowych z władzą konsularną³⁵. Następnie powołano natomiast właśnie cenzorów w celu prze-

³³ Liv. 4,8: *Hunc annum, seu tribunos modo seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum T. Quinctio Capitolino quintum. Idem hic annus censurae initium fuit, rei a parva origine ortae, quae deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaeque Romanae penes eam regimen, senatui equitumque centuriis decoris decorisque discrimen sub ditione eius magistratus, ius publicorum privatorumque locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio eius essent. [...] Censores ab re appellati sunt.; D. 1,2,2,7 (Pomp. l.s. ench.): *Post deinde cum census iam maiori tempore agendus esset et consules non sufficient huic quoque officio, censores constituti sunt.* Por. A. Tarwacka, *Prawne aspekty...*, s. 25–33.*

³⁴ Por. G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani. Elenco cronologico con una introduzione sull'attività legislativa dei comizi romani*, Milano 1912, s. 207–208; D. Flach, *Die Gesetze der frühen römischen Republik. Text und Kommentar*, Darmstadt 1994, s. 230–231.

³⁵ Por. F. Cássola, L. Labruna, *Linee di una storia delle istituzioni repubblicane*, Napoli 1979, s. 90–91; *eidem*, *La 'lex Canuleia' ed il tribunato militare*, [w:] *Lineamenti di storia del diritto romano*, ed. M. Talamanca, Milano 1989, s. 116–117.

prowadzenia spisu ludności. Czy jednak to był główny powód? Plebejusze mogli już teoretycznie dokonywać auspicjów, była jednak jeszcze ceremonia sakralna, która miała dla państwa kolosalne znaczenie, zapewniając mu pomyślność: *lustratio*. Urząd cenzora został zarezerwowany dla patrycjuszy. Można wnioskować, że w ten sposób odebrano plebejuszom możliwość składania ofiary lustracyjnej³⁶. Kompetencje konsulów zostały zatem ograniczone. Warto nadmienić, że nawet wówczas, gdy jednym z cenzorów musiał już być plebejusz³⁷, ceremonię oczyszczającą i tak przez długi czas powierzano jego patrycjuszowskiemu koledze³⁸. Świadczy to o bardzo silnym przywiązaniu do tej tradycji.

Należy zatem podkreślić, że powołanie cenzorów wiązało się z ograniczeniem kompetencji konsulów, co oznacza, że cenzura wywodziła się niejako z konsulat. Tłumaczy to zaliczenie jej do urzędów wyższych. W przeciwieństwie jednak do pretorów cenzorzy nie byli kolegami na urzędzie konsulów i wybierano ich pod innymi auspicjami.

Taka geneza wyjaśnia obecność wśród uprawnień cenzorskich prawa do zwoływania zgromadzeń, które urzeczywistniało się jednak w praktyce tylko podczas *lustratio*.

Wpływ cenzorów na skład zgromadzeń ludowych

Ponieważ głównym zadaniem cenzorów było przeprowadzanie spisu ludności³⁹, mieli oni decydujący wpływ na skład zgromadzeń ludowych i – co za tym idzie – na zakres uprawnień politycznych obywateli⁴⁰. Podstawowym źródłem jest tu traktat Cyncerona *De legibus*.

³⁶ Por. F. De Martino, *Storia della costituzione romana*, I, Napoli 1973, s. 326–330, który dowodził, że wprowadzenie cenzury nie polegało na wyłączeniu części kompetencji z zakresu władzy najwyższych urzędników. Jego zdaniem korzenie urzędu cenzora miały charakter sakralny (*lustrum*), a dopiero z czasem uzyskał on prerogatywy polityczne.

³⁷ Na mocy *lex Publilia Philonis de censore plebeio creando* z 339 r. p.n.e., natomiast dopuszczenie plebejuszy do cenzury miało miejsce w 351 r. p.n.e. Por. G. Rotondi, *op. cit.*, s. 227–228; J.C. Richard, *Sur le droit de la plèbe à exercer la censure: A propos de Liv. 8,12,16*, „*Mnemosyne*” 1981, No. 34.1–2, s. 127–135; M. Elster, *Die Gesetze der mittleren römischen Republik*, Darmstadt 2003, s. 48–49.

³⁸ Dopiero w 280 r. p.n.e. po raz pierwszy ofiarę lustracyjną złożył plebejusz Cn. Domitius Calvinus Maximus. Por. Liv., *Per.* 13. Por. C. De Boor, *op. cit.*, s. 10–11; T.R.S. Broughton, *op. cit.*, I, s. 191; J. Suolahti, *op. cit.*, s. 76–77; W. Kunkel, R. Wittmann, *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Zweiter Abschnitt. Die Magistratur*, München 1995, s. 399, n. 32.

³⁹ Cenzus miał w Rzymie wprowadzić król Serwiusz Tulliusz. Por. Cic. *De rep.* 2,39; Liv. 1,42,4–5; Dion. Hal. 4,19–22; Plut. *Mor.* 322 c; Eutrop. *Brev.* 1,7; P. De Francisci, ‘*Primordia civitatis*’, Roma 1959, s. 668 i n.; H. Last, *The Servian reforms*, “*Journal of Roman Studies*” 1945, No. 35, s. 30–48; C. Nicolet, *The world of the citizen in republican Rome*, Berkeley–Los Angeles 1980, s. 49 i n.; M. Humm, *Servius Tullius et la censure: élaboration d’un modèle institutionnel*, [w:] *Invention des grands hommes de la Rome antique*, eds. M. Coudry, T. Späth, Paris 2001, s. 221–247; E. Lo Cascio, *Il census a Roma e la sua evoluzione dall’età “serviana” alla prima età imperiale*, “*Mélanges de l’École française de Rome – Antiquité*” 2001, No. 113, s. 565–603; W. Suder, ‘*Census populi*’. *Demografia starożytnego Rzymu*, Wrocław 2003, s. 80–81.

⁴⁰ Por. G. Dumezil, *Servius et la Fortune. Essai sur la fonction sociale de Louange et de Blâme et sur les élément indo-européens du cens romain*, Paris 1943, s. 173–188, który przekonująco dowodził, że termin *censere* należy rozumieć jako określanie miejsca jednostki w społeczeństwie. Zadaniem cenzorów było zatem nie tylko spisywanie ludności, ale i ustalanie, jaka powinna być pozycja danej osoby. Kluczowym pojęciem związanym z cenzusem jest zatem godność obywatela (*dignitas*), o której cenzor mógł decydować.

Cic. De leg. 3,7: *Censoris populi aevitates suboles familias pecuniasque censento, [...] populique partis in tribus describunt, exin pecunias aevitatis ordinis partiunt, equitum peditumque prolem describunt...*

Opisując, jak powinny wyglądać kompetencje cenzorów w ustroju idealnym, Cyncero stwierdził, że mają oni spisywać lud, biorąc pod uwagę wiek, potomstwo, a także majątek, w tym niewolników⁴¹. Zadaniem tych urzędników powinno być również wpisanie obywateli do *tribus*, a także podzielenie ich ze względu na majątek, wiek i stan oraz spisanie potomstwa jeźdźców i piechoty⁴². Fragment ten dotyczy zatem sporządzenia list obywateli według klas majątkowych i centurii oraz *tribus*, przy czym wymienione zostały również podstawowe elementy deklaracji, jaką w czasie cenzusu składał obywatel.

O cenzusie Arpinata wspomniał także w dalszych fragmentach swojego traktatu.

Cic. De leg. 3,11: *De capite civis nisi per maximum comitiatum ollosque quos censores in partibus populi locassint ne ferunt.*

Pisząc o tym, że decyzje dotyczące kary śmierci dla obywatela powinny być podejmowane na „największym” zgromadzeniu, *comitatus maximus*, Cyncero uściślił, że chodzi o obywateli, których cenzorzy rozdzielili na części, nawiązując tym samym do cenzusu. Analizując ten pochodzący z ustawy XII tablic przepis, Cyncero sprecyzował, że zgromadzeniem, którego on dotyczy, były *comitia centuriata*⁴³.

Cic. De leg. 3,44: *Ferri de singulis <ni>si centuriatis comitiis noluerunt. Discriptus enim populus censu ordinibus aetatibus plus adhibet ad suffragium <con>silii quam fusa in tribus convocatus.*

Według Arpinaty do głosowania bardziej nadaje się lud spisany według majątku, stanów i wieku niż zwołany w sposób rozproszony według *tribus*⁴⁴.

Do zadań cenzorów należało więc przyporządkowanie obywateli do odpowiedniej klasy majątkowej, centurii oraz *tribus*. Niepodważalny zatem był wpływ

⁴¹ Termin *familia* miał wiele znaczeń – mógł dotyczyć zarówno osób, jak i rzeczy. W ustawie XII tablic stosowany był zarówno na określenie osób pozostających pod władzą jednego zwierzchnika familijnego, jak i majątku. Tę wielość znaczeń podkreślał Ulpian – dotyczący tego zagadnienia fragment 46 księgi jego komentarza do edyktu został przekazany w D. 50,16,195,1. W omawianym fragmencie nie odnosi się on raczej do wolnych podlegających władzy ze względu na obecność w jego sąsiedztwie określenia *suboles* oznaczającego potomstwo, lecz do niewolników. Według O. Karłowa, *op. cit.*, s. 237, termin *familia* oznacza tu *res Mancipi*, a zatem niewolników, ale również grunty. Na temat terminu *pecunia* por. D. 50,16,222 (Hermogen. 2 *iuris epit.*).

⁴² Tab. Her. 144–148: *eorumque nomina praenomina patres aut patronos tribus cognomina et quot annos / quisque eorum habe<bi>t et rationem pecuniae ex formula census, quae Romae ab eo, qui tum censum / populi acturus erit, proposita erit, a ieis iurateis accipito.*

⁴³ Por. Cic. De dom. 43; Pro Sest. 65; De rep. 2,61. Przepis ten jest w rekonstrukcjach umieszczany jako Tab. 9,2 (FIRA I). Por. M. Zabłocka, J. Zabłocki, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2013, s. 64. Zob. też B. Albanese, *Privilegia*, *‘maximus comitatus’*, *‘iussum populi’* (XII Tab. 9,1–2, 12–5), *“Labeo”* 1990, No. 36, s. 19–35; A. Corbino, *‘De capite civis nisi per maximum comitatum ferunt’*. *Osservazioni su Cic. de leg. 3.4.11*, *“Index”* 1998, No. 26, s. 109–115; E. Gabba, *‘Maximus comitatus’*, [w:] *Roma arcaica. Storia e storiografia*, Roma 2000, s. 245–250.

⁴⁴ Gell. 15,27,5: *Item in eodem libro hoc scriptum est: “Cum ex generibus hominum suffragium feratur, “curiata” comitia esse; cum ex censu et aetate, “centuriata”; cum ex regionibus et locis, “tributa”*. Por. G.W. Botsford, *op. cit.*, s. 12–13; L.R. Taylor, *op. cit.*, s. 3 i n.; J. Zabłocki, *Kompetencje...*, s. 36–39.

tych urzędników na skład dwóch typów zgromadzeń ludowych: *comitia centuriata* oraz *comitia tributa*, a także zgromadzeń plebejskich, *concilia plebis*, które również obradowały według *tribus*⁴⁵. Jeśli cenzor ukarał obywatela przeniesieniem go do grona *aerarii*, był on usuwany z listy swojej centurii⁴⁶. Kara określana jako *tribu movere* powodowała natomiast przeniesienie z mniej licznej *tribus* wiejskiej do zatłoczonej miejskiej⁴⁷. Nota cenzorska, której stosowanie miało dyskrejonalny charakter, pozwalała zatem manipulować składem poszczególnych jednostek głosujących na zgromadzeniach.

Podsumowanie

Analiza związków cenzorów ze zgromadzeniami ludowymi pozwala, jak się wydaje, w pełni docenić ustrojową rolę tych urzędników. Po pierwsze mieli oni znaczący wpływ na działalność komicjów, ponieważ podczas spisu ludności rozmieszczali obywateli w poszczególnych centuriach i *tribus*. Z drugiej natomiast strony to właśnie zgromadzenie, w tym wypadku centurialne, decydowało o wyborze i nadaniu władzy cenzorom. Było to zatem oddziaływanie wzajemne. Cenzorzy mieli też możliwość współdziałania z ludem podczas zwoływanych przez siebie *contiones*, a także w czasie sakralnej ceremonii lustracyjnej kończącej cenzus.

Bardzo wymownym przedstawieniem ikonograficznym obrazującym władzę cenzora nad obywatelem jest eksponowany w Musée du Louvre tzw. ołtarz Domitjusza Ahenobarba datowany na ok. 100 r. p.n.e.⁴⁸ Na fragmencie przedstawiającym cenzus widać siedzącego cenzora, który kładzie rękę na ramieniu stojącego obok Rzymianina. Gest ten stanowi najwyraźniej wyraz władzy⁴⁹ urzędnika nad obywatelem, której symbolem jest tu ręka – *manus*. Z przeprowadzanych rozważań wynika, że uprawnienia cenzorów względem zgromadzeń, a także pojedynczych obywateli, miały bardzo szeroki charakter. W ustroju republikańskim ten urząd właśnie gwarantował stabilność i równowagę.

Bibliografia

Opracowania

- Albanese B., *Privilegia*, *'maximus comitiatus'*, *'iustum populi'* (XII Tab. 9,1–2, 12–5), *"Labeo"* 1990, No. 36.
 Beck H., *Karriere und Hierarchie. Die römische Aristokratie und die Anfänge des 'cursus honorum' in der mittleren Republik*, Berlin 2005.

⁴⁵ Por. J. Zabłocki, *Kompetencje...*, s. 40–41.

⁴⁶ Por. Ps.-Ascon. 103 Orelli. Być może zapisywano ich do specjalnej centurii, którą C. Nicolet, *Les listes des centuries: La prétendue centurie 'Niquis scivit'*, *"Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité"* 2001, No. 113.2, s. 723–734, utożsamia z centurią *niquis scivit* wspomnianą przez Festusa (184 L).

⁴⁷ Liv. 45,15,3: *tribu movere [...] quod sit nihil aliud quam mutare iubere tribum*.

⁴⁸ M. Torelli, *Typology & structure of Roman historical reliefs*, Ann Arbor 1982, s. 8–20.

⁴⁹ Por. M. Torelli, *op. cit.*, s. 10; A. Tarwacka, *Prawne aspekty...*, s. 242.

- Bleicken J., *Zum Begriff der römischen Amtsgewalt. 'Auspicium – potestas – imperium'*, Göttingen 1981.
- Botsford G.W., *The Roman assemblies from their origin to the end of the republic*, New York 1909 (reprint New Jersey 2001).
- Broughton T.R.S., *The magistrates of the Roman republic*, I, Atlanta 1951 (reprint 1986).
- Buongiorno P., *'Senatus consulta Claudianis temporibus facta'. Una palinogenesi delle deliberazioni senatorie dell'età di Claudio (41–54 D.C.)*, Napoli 2010.
- Cancelli F., *Studi sui 'censores' e sull' 'arbitratus' della 'lex contractus'*, Milano 1960.
- Cássola F., Labruna L., *La 'lex Canuleia' ed il tribunato militare*, [w:] *Lineamenti di storia del diritto romano*, red. M. Talamanca, Milano 1989.
- Cássola F., Labruna L., *Linee di una storia delle istituzioni repubblicane*, Napoli 1979.
- Catalano P., *Contributi allo studio del diritto augurale*, Torino 1960.
- Corbino A., *'De capite civis nisi per maximum comitiatum ferunt'. Osservazioni su Cic. de leg. 3.4.11*, "Index" 1998, No. 26.
- De Boor C., *Fasti censorii*, Berolini 1873.
- De Francisci P., *Primordia civitatis*, Roma 1959.
- De Martino F., *Storia della costituzione romana*, I, Napoli 1973.
- Degrassi A., *Fasti Capitolini*, Torino 1954.
- Dumezil G., *Servius et la Fortune. Essai sur la fonction sociale de Louange et de Blâme et sur les éléments indo-européens du cens romain*, Paris 1943.
- Elster M., *Die Gesetze der mittleren römischen Republik*, Darmstadt 2003.
- Flach D., *Die Gesetze der frühen römischen Republik. Text und Kommentar*, Darmstadt 1994.
- Forsythe G., *A critical history of early Rome. From prehistory to the first punie war*, London 2005.
- Frolov R., *Public meetings in ancient Rome. Definitions of the 'contiones' in the sources*, "Graeco-Latina Brunensia" 2013, No. 18.
- Gabba E., *'Maximus comitatus'*, [w:] *Roma arcaica. Storia e storiografia*, Roma 2000.
- Guarino A., *Storia del diritto romano*, Napoli 1998.
- Humm M., *Servius Tullius et la censure: élaboration d'un modèle institutionnel*, [w:] *Invention des grands hommes de la Rome antique*, eds. M. Coudry, T. Späth, Paris 2001.
- Karlowa O., *Römische Rechtsgeschichte. I: Staatsrecht und Rechtsquellen*, Leipzig 1885.
- Kumaniecki K., *Cyceron i jego współczesni*, Warszawa 1959.
- Kunkel W., Wittmann R., *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Zweiter Abschnitt. Die Magistratur*, München 1995.
- Last H., *The Servian reforms*, "Journal of Roman Studies" 1945, No. 35.
- Linderski J., *Rzymskie zgromadzenia wyborcze od Sulli do Cezara*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966.
- Linderski J., *The Augural law*, "Aufstieg und Niedergang der römischen Welt" 1986, Nr. II.16.3.
- Lintott A., *The constitution of the Roman republic*, Oxford 1999.
- Lo Cascio E., *Il census a Roma e la sua evoluzione dall'età "serviana" alla prima età imperiale*, "Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité" 2001, No. 113.2.
- Magdelain A., *Note sur la loi curiate et les auspices des magistrates*, [w:] *'Ius, imperium, auctoritas'. Études de droit romain*, Rome 1990.
- Magdelain A., *Recherches sur l'imperium'. La loi curiate et les auspices d'investiture*, Paris 1968.
- Mommsen Th., *Römisches Staatsrecht*, Graz 1952 (przedruk).
- Nicolet C., *Les listes des centuries: La prétendue centurie 'Niquis scivit'*, "Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité" 2001, No. 113.2.
- Nicolet C., *The world of the citizen in republican Rome*, Berkeley–Los Angeles 1980.
- Pina Polo F., *Las 'contiones' civiles y militares en Roma*, Zaragoza 1989.
- Pina Polo F., *'Contra arma verbis'. Der Redner vor dem in der späten römischen Republik*, Stuttgart 1996.
- Pina Polo F., *The consul at Rome. The civil functions of the consuls in the Roman republic*, Cambridge 2011.
- Richard J.C., *Sur le droit de la plèbe à exercer la censure: À propos de Liv. 8,12,16*, "Mnemosyne" 1981, No. 34.1–2.
- Rotondi G., *Leges publicae populi Romani. Elenco cronologico con una introduzione sull'attività legislativa dei comizi romani*, Milano 1912.

- Soltau W., *Zur römischen Verfassungsgeschichte. Zur 'lex centuriata de imperio'*, "Philologus" 1918, Nr. 75, s. 232–237.
- Stewart R., *Public office in early Rome. Ritual procedure and political practice*, Ann Arbor 1998.
- Suder W., *'Census populi'. Demografia starożytnego Rzymu*, Wrocław 2003.
- Suolahti J., *The Roman censors. A study on social structure*, Helsinki 1963.
- Tarwacka A., *Jak się zemścić na cenzorach? Rozgrywki polityczne a zakres odpowiedzialności karnej strażników moralności*, [w:] *Prawo karne i polityka w państwie rzymskim*, red. K. Amiełańczyk, A. Dębiński, D. Słapek, Lublin 2015.
- Tarwacka A., *Prawne aspekty urzędu cenzora w starożytnym Rzymie*, Warszawa 2012.
- Tarwacka A., *Urząd cenzora w świetle 'Nocy attyckich' Aulusa Gelliusa*, „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 14.3.
- Tarwacka A., *Wybór i objęcie urzędu przez cenzorów w starożytnym Rzymie*, „Zeszyty Prawnicze” 2010, nr 10.2.
- Taylor L.R., *Roman voting assemblies. From the Hannibalic war to the dictatorship of Caesar*, Ann Arbor 1966 (reprint 2003).
- Taylor L.R., Broughton T.R.S., *The order of the consuls' names in official republican lists*, "Historia" 1968, nr 17.2.
- Taylor L.R., Broughton T.R.S., *The order of the two consuls' names in the yearly lists*, "Memoirs of the American Academy in Rome" 1949, No. 19.
- Torelli M., *Typology & structure of roman historical reliefs*, Ann Arbor 1982.
- Zabłocka M., Zabłocki J., *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2013.
- Zabłocki J., *Kompetencje 'patres familias' i zgromadzeń ludowych w sprawach rodziny w świetle 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1990.
- Zabłocki J., *'Leges votatae' nelle assemblee popolari*, "Diritto@Storia" 10-11/2011-2012, <http://www.dirittoestoria.it/10/Tradizione-Romana/Zablocki-Leges-voto-assemblee-popolari.htm> (15.05.2016).
- Zabłocki J., *Uchwały rzymskich zgromadzeń ludowych*, [w:] *'Regnare, gubernare, administrare'. Prawo i władza na przestrzeni wieków. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012.

CENSORS AND PEOPLE'S ASSEMBLIES IN THE REPUBLICAN ROME

Abstract: The censor's office was of crucial importance to the polity during the Republic, being an indispensable element of maintaining the balance. Censors were elected by the centuriate assemblies, which also voted a *lex centuriata* for them. As there is no doubt concerning the censorial *ius contionandi*, it seems that the censors never convened the *comitia*. It does not mean that they lacked competence: it was customary that they convoked the people only for the purpose of the *lustratio* ceremony ending the census. The censors' influence on the *comitia* resulted from their power to decide on a citizen's membership in a certain property class, centuria and *tribus*. Censorial notes enabled them to interfere with the citizen's social status.

Keywords: PEOPLE'S ASSEMBLIES, CENSOR, *LUSTRATIO*, REPUBLICAN POLITY